

C
3887

AZ ÁLLAMBATARTOZÁS VIZSGÁLATA TÖMEGLÉLEKTANI KÍSÉRLET ALAPJÁN

DR. KRISZTICS SÁNDOR
EGYETEMI NY. R. TANÁR

ELŐADÁSA

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK
XXXIX. NAGYGYÜLÉSÉNEK ZÁRÓ ÜLÉSÉN
PÉCSETT, 1927. AUGUSZTUS HÓ 31-ÉN

BUDAPEST, 1928

PFEIFER FERDINÁND (ZEIDLER TESTVÉREK)
NEMZETI KÖNYVKERESKEDÉSE

Book C Case
3887

Nély bizteleke jéleül
Fischerland
Pécs, 1928 jún. 21.

A MAGYAR ORVOSOK ES TERMÉSZETVIZSGÁLOK
PÉCSI VÁNDORGYŰLÉSÉNEK MUNKÁLATAI
SZERKESZTI: DR. GORKA SÁNDOR EGYETEMI NY. R. TANÁR, TITKÁR
ÜNNEPI ELŐADÁSOK

AZ ÁLLAMBATARTOZÁS
VIZSGÁLATA
TÖMEGLÉLEKTANI KÍSÉRLET
ALAPJÁN

IRTA ÉS ELŐADTA:

DR. KRISZTICS SÁNDOR
EGYETEMI NY. R. TANÁR

Csak helyben
használatra

112006

1928

DUNÁNTŰL EGYETEMI NYOMDÁJA PÉCSETT

Az állambatartozás vizsgálata tömeglélektani kísérlet alapján.

Az embernek valamely államba való tartozása mindig oly természetes adottságként állott az állambölcselek előtt, mint amely külön vizsgálatot nem igényel. Az egyén és az állam viszonyának címe alatt a legkevésbé sem tárgyalták azt a kérdést, hogy az egyén lelki világában miként van meg az államról való tudat. Ehelyett különböző államelméleteket alkottak, a bölcselek eszmevilágában megszülető legjobb, legtökéletesebb emberi együttélést jelentő, mindenkor viszonylagos értékű rendszereket. Pedig a legújabb kor ama szellemi irányai, melyek az anarchizmus, kommunizmus és általában a pluralista¹ politikai gondolkodás államnélküli állapotot hirdető tanaiban jelentkeznek, egyenesen megkövetelik, hogy végre tisztáztassék az a probléma, hogy *miképpen is él az ember lelkében az állam eszméje és hogy az államba tartozás egyéni lelki körülményei miképpen hatnak ki az embertömeg létére?*

Homokra épültnek mondható minden állambölcselet, mely az egyéni léleknek az államra vonatkoztatott ismerete nélkül csinál elméleteket.

Ezen az alapon nem kell bővebben megokolni, hogy az állambatartozás lélektani vizsgálata mily értékes útbaigazításokat nyújthat az államtudomány számára.

*

A nemzet és az állam egymáshoz való viszonyáról szóló munkám írása² alkalmával jutottam el ahhoz a ponthoz, amidőn nélkülözhetlenné vált az államba tartozás vizsgálata az egyéni lélekben.

Nemzet és állam viszonyának felderítésénél kimutattam, hogy a kettő között, mint közbeeső kapocs, szerepel a társadalom.

¹ Cole, a pluralista állambölcselet egyik fő alakja szerint: „Az ember alkotta az államot, tönkre is teheti azt; amint az ember tette hatalmassá, úgy vissza is szoríthatja. Sőt, amint az ember alkotta az államot, úgy jobbat is csinálhat belőle, a hatalom gyakorlására alkalmasabb szervezetet...” Cole: *Conflicting Social Obligations*. Aristotelian Society, 15. p. 157.

² Krisztics Sándor: *Nemzet és állam a keletkezés, fejlődés, viszony szempontjából*. Budapest (Grill) 1914, 320. lap.

Társadalmon éppen úgy érthető az egész emberiség, mint az emberiségen belül létező, egymástól elkülönülő embercsoportok, csakhogy minden biztos körülhatárolás, az alkotó egyedek odatarozásának határozott megállapíthatósága nélkül. Csak az elme világában vannak az emberek a társadalomban is épen úgy, mint az emberiség fogalmában összekapcsolva, mert az egyén nem tartozik az emberiséghez úgy, hogy pusztán csak ahhoz tartoznék s az emberiségen belül mint valamely társadalom tagja is csak úgy lehet, hogy minden oly társadalom, melybe az egyén beletartozhatik, azon embercsoport öszlényege által nyer meghatározást, mely csoportba az egyénnek a természet törvénye szerint bele *kell* tartoznia.

Társadalomhoz tartozni mindig csak valami külső kapcsolódást jelent; egy nemzethez való tartozás benső, tartós kapocs. Sőt valamely nemzethez való tartozás egyúttal attól való függés is, mely tény erőt kölcsönöz, önbizalmat, belátást, kitartást nyújt a nemzet tagjainak. A társadalom pedig éppen ezáltal jut biztos határokhoz, emelkedik ki az elvontság kereteiből, — csakhogy ekkor már nem társadalomról van szó, hanem a nemzeti erő alapján kialakult állam által szervezett társadalomról.

Az egyén lelki világában bizonyára meg kell lennie a megfelelő reakcióknak, melyek ennyi fokozaton keresztül az államban való elhelyezkedését megszabják.

Ha ennek felderítése mindeddig késett, úgy az ok részben magában a lélektan tudományában volt, mely csak a legújabb időkben foglalkozik az ú. n. *tárgyismerettel*, a lélek statikájával, azzal: *mi az*, ami a tudatomban van, vagy *mi az*, amit átélek.

A lélektan ezen újabb irányának, mondjuk statikai részének kialakulása alapján állapította meg *Driesch H.*, hogy a „történelem és szociologia a legtágabb értelemben véve, a legnagyobbrészt, talán kizárólag, *alkalmazott lélektan*“. Az egyén fölötti összesség, és az egyéntől független tömegakarati fejlődés bizonyos jelei (indiciumi) miatt, a történelemnek és a szociológiának szükségük van a lélektanra. Természetesen azonban csak olyan lélektant használhatnak, mely valóban hasznunkra lehet. Nem használhatják a régebbi pszichológiát, dinamikai lelkiműködés tanával és ki nem elégitő asszociációs elméletével. Így történt, hogy történészek és szociológusok nem sokat törődtek a lélektannal, sőt igen gyakran ellenségesen viselkedtek azzal szemben. Igazuk is volt. Tekintve a régi lélektant.

Amióta új irányt vett a lélektan tudománya, az nemcsak alkal-

mazható, hanem alkalmazandó is a társadalomtudományokban.³

A tárgyismeret lélektana, a statikai lélektan alkalmazható a politika tudományában is. Számos probléma tisztázása egyenesen csak ez úton érhető el. Közöttük a legfontosabb, hogy *miképen éli át az ember azt a kapcsolatot embertársaihoz, melyet állami kapcsolatnak nevezünk; miben áll az ember államismerete.*

A dinamikus lélektan, a lelki *működés* ismerete, tisztázta már azt a kérdést, hogy miképen kerül az egyéni tudatba valami, mi az átélés módja.

Míg a régi lélektan, a dinamikus lélektan, megelégedett annak a megállapításával, hogy a valami, ami a tudatomban van, az rendezett valami, — *Descartes* szerint „tisztán és jelentőségteljesen” ismert — addig a statikai lélektan nagy mestere, *Driesch*, tételként állította fel, hogy „az emberi lélek az öntudatlan alapja az egyén tudatos élményeinek”,⁴ tehát itt kell a kutatást tovább folytatni.

Az ismeret „per potentiam”, vagy „per actum” állhat elő. Vagy meg van a lélekben a készség arra, hogy a jövőben az ismeret tartalma a lélekben önmagától kitöltődjék, vagy csak külön aktussal, tapasztalás útján alakul ki az ismeret és csakis a tapasztalástól függ. Tudjuk azt is, hogy „per potentiam” nagyobb a köre ismereteinknek. Olyat is tudhatunk, amire aktus a megismeréshez nem lehetséges. Végtelen világok nyilhatnak meg az ember lelke előtt.

A tárgyismeret e komponenseit, a per potentiam és per actum való ismerés lehetőségét *Driesch* hat alapismeretre vezette vissza:

1. Van minőség ismeretünk.
2. Tér és idő ismeretünk.
3. Kellemet és kellemetlent megkülönböztető ismeretünk.
4. Rend és egymásra vonatkozási ismeretünk.
5. Igazság ismeretünk.
6. Környezet és általános lét ismeretünk.

Driesch szerint a tárgyismeretnek ez a hat eleme valószínűleg nem átélés, nem konkrét érzékelés következménye, hanem per potentiam van meg az emberben. Tovább menve kiemeli, hogy minden ex actu ismeretünkben legalább egy a felsoroltak közül meg van.⁵

³ *Driesch*: Grundprobleme der Psychologie. Leipzig (Reinicke) 1926, 68—69, 184. p.

⁴ Id. m. p. 56.

⁵ *Driesch*: Id. mű, 12—19. lap. A hat alapismeret mellé oda tartoznak még a vallási ismereteink is, melyeket *Driesch* nem említ külön.

Ezen alapelemek közül egyesek erősebbek, mások halványak vagy hiányozhatnak is. A tárgy ismeretének fokát, minőségét az erősebb alapismeretek adják meg.

A tárgyismerethez, az ismeretet jelentő gondolathoz, minden tapasztaláshoz azután érzelmi tónus is kapcsolódik. Ez az érzelem pedig független a közvetlen tapasztalástól, mert a tapasztaló lelkének olyan megnyilvánulása, mely hasonló érzelmre, már meglévő érzelmre támaszkodik.

Ez az *érzelmi* tudomásul vétel azonban nem megfigyelés, nem tapasztalás, állapította meg Brentano.

A régi lélektani irányok az ismeretnek érzelmi részét önmagától adottnak, magától értetődőnek vették. Először Külpe és iskolája törte meg ezt a kényelmes feltételezést, főképen annak a vizsgálatával, hogy vannak-e gondolataink, melyek maguktól támadnak, s milyen része van ismereteinkben az érzelmi momentumoknak.

Beneké vezette be a psychológiába a lelki nyomok (seelische Spur) és az észnyomok (Hirn-Spur) megkülönböztetését. Bergsohn, E. Becker, Driesch átvették azt.

Driesch megállapította azt is, hogy a lelki nyomok a lényesebbek.⁶

A velünk született ismeretek egész sorával rendelkezünk, melyeket ösztönös ismereteknek nevezhetünk.

Az emberi jellem különbözősége a bizonyítéka ezen ős-ismeretek meglétének. Az ember lelki adottsága, képességei és tehetsége függenek ezen ösztönös ismeretektől.

Az ember erkölcsi érzésében adva van a meghatározatlan, ösztönszerű tudata egy ember feletti szellemi közösséghez való tartozásnak is.⁷

Az emberek közötti különbözőség azután az ösztönszerű adottságokon kívül, részben a tapasztalat szerzés esetlegességétől és véletlenségétől is függ. Minden ember más és más irányokban szerez tapasztalatokat, ki bővebben, behatóbban, ki kevésbé így.

Ez alapon mondhatjuk, hogy *kétféle ismeret lehetséges az államról is: az egyik lelkinyomon nyugvó ösztönös ismerés, a másik szerzett, észnyomon nyugvó ismerés.*

Az állam ösztönös, lelki nyomokon nyugvó ismerése az egyénnek az államalkotó embercsoporthoz, a nemzethez természetörvény-

⁶ Driesch: Id. mű, 138. lap.

⁷ Ezt az ősi érzést Mc Dougall már behatóan vizsgálta.

szerűen való tartozása alapján van meg. Emellett bizonyos, hogy mindent, amit átéltünk, létezőnek és lehetségesnek tartunk és arról képzetünknek kell lenni. Az állam is, amelyben élünk, éppen úgy észrevételünk tárgya, mint bármely más életkörülmény. Az államot is tisztán észrevételünk, átélésünk alapján létezőnek, lehetségesnek tartjuk és arról képzetünknek is kell lenni.

Tételünknek igazolása, azaz az egyén lelkivilágának abból a szempontból való vizsgálata, hogy az államban való elhelyezkedésével kapcsolatosan mily benyomásai támadhatnak, már most más-kép, mint tömeglélektani kísérlet útján, nem ejthető meg.

Ennek igyekeztem eleget tenni 2270 ember kikérdezésével 1917-ben, Budapesten és Vác környékén élő lakosság között, majd 1928 tavaszán 80 pécsi egyetemi hallgató és 60 pécsi szociáldemokrata ipari munkás kikérdezésével.

Mielőtt azonban ennek a kísérletnek az eredményeire rátérnék, előbb a kísérlet elméleti körülményeit tárom fel.

Először tisztázni kívánom, hogy a kísérlet megejtése alkalmával mit értettem állambatartozás alatt, azután, hogy mennyiben lehetséges, milyen irányban és mily értékekkel tömeglélektani kísérlet az állambatartozás kérdésében, végül milyen módon folyt le a kísérlet.

I. Az állambatartozás lélektani értelmezése.

Az embereket az őseredeti társas lényiség a legkülönbözőbb módon, sokfajta kapcsolatba sodorta, különféle érdekek, célok alkalmak szerint csoportokba tömörítette, és a gyorsan feloszló tömegek alakulataitól, a mind állandóbb jellegű, mind nemesebb érdeken és célokon nyugvó közösségekig, a legkülönbözőbb együttélési formákba sorozta.

Mindenfajta közösség közös tulajdonsága, hogy egy tömeg embert foglal magában. Aszerint azután, hogy e tömegben miként és mily alapokon helyezkedik el az egyén, *kap a tömeg nevet.*

Nem céлом itt a tömegek osztályozása, alsóbb és felsőbbrendű tömegek megkülönböztetése, csak azt akarom kiemelni, hogy *az állam is egy bizonyos embertömeg neve, melybe az egyének oly bizonyos alapokon és módon tartoznak, hogy épen ezen összetartozásuk alapjai és módja, adja tömegüknek az állam nevet.*

Az állam azon embertömeg, melybe az emberek az ugyanazon törvényeknek, hatóságoknak, jogvédelemnek való alávetés, ugyanazon intézményekben való részvétel, ugyanazon közigazgatás alá

való tartozás, ugyanazon jogok gyakorlására való hatalom biztosítása alapján tartoznak.

Az állam a szervezett tömegek közé tartozik. Azaz a tömeg minden tagja bárhogy törekedhet is a tömegbéli együttélés rendezésére, államot jelentő tömeggé tételére, bármennyire tudatával bírjon is a tömeg minden tagja a tömegének állami voltáról, s bármily fokban állítsa is a tömeg minden tagja legjobb erejét, képességét az állam szolgálatába, még sem jön létre az állam létéhez megkívántató közönségi tudat s ennek megfelelő cselekvés, ha arra *szervezet* nem létesül, mely ezen folyamat lefolyását és érvényesülését lehetővé teszi.

Amint ez a szervezet az államalkotók első tömegéből kialakult, azon túl állandó kifejezésre juttatója lesz az államalkotó tömeg államfenntartó akaratának, s állandóan érezteti is az államalkotó embertömeg egyedeivel felettük lévő uralmát, hatalmát, az ő akaratukból származó, de csak is a belőlük merített erő alapján.

Lélektanilag államba tartozáson így az egyénnek tudatát értem az államnak való alávetettségéről, illetőleg az államnak felette való hatalma elismeréséről. Ez az ismeret az államról lehet akár ösztönös (lelki nyomon nyugvó) ismerés, akár szerzett, tapasztalati, tanult (észnyomon nyugvó) ismerés. —

II. Az állambatartozást felderítő lélektani kísérlet lehetősége.

Az egészen kétségtelen, hogy az államtudós, a politikai író tisztábban látja át az állam lényegét, mint az ily irányban mélyebben nem művelt ember s hogy az állam, vagy a község által fizetett hivatalnok, a bíráskodó, végrehajtó funkciókat teljesítő ember, vagy éppen a törvényhozó, továbbá az állam védelmére hivatott katona és a lelki gondozást végző pap, más ismeretfokkal bír az állam felől, mint az ilyen funkciókat nem végzők tömege.

Azt azonban nem lehet apodiktice állítani, hogy az államot alkotó laikus tömeg így és így gondolkodik az államról, a hivatalnoki tömeg meg másképp, mert erre alapot csak pszichológiai kísérletek útján lehet találni.

A legtöbb embernek ugyanis megvan a maga tehetségéhez és tapasztalataihoz mért állambölcsélete. Akár egy vendéglői beszélgetést figyelünk meg, akár este a faluban a malom alatt tárgyalóknak, vagy a szatócsnál, a borbélynál összegyűlők beszélgetését hallgatjuk végig, vagy vasárnap a templom előtt áldogálóknak fontolgtatásait lessük el az élet bajairól, egészen határozott államfelfogást, adó-

elméleteket, a társadalmi rendről bírálatokat és politikai nézeteket hallhatunk.

Bármilyen foglalkozású legyen az ember, szüksége van bizonyos állambölcseleti elméletre és ezt a maga ismeret- és érdekkörén belül szükség esetén meg is alkotja magának. Ezek az eredeti államelméletek kikérdezés útján meg is állapíthatók. Megállapíthatók egyénenként és bizonyos időpontbani érvénnyel. Érzéki észrevéveinket ugyanis általában kellemes vagy kellemetlen, feszültséget keltő, vagy feloldó, indulatra készítő, vagy megnyugtató érzelmek kísérik, és pedig úgy, hogy érzelmeink észrehevésünknek, élményeinknek egyénenként, helyzetenként és bizonyos időben érvényes függvényei. Mivel pedig az állambatartozás is ilyen élmény, észrevévés, melyet érzelmek kísérenek, azért ezen érzelmek az államba tartozásnak csak egyéneenkinti s bizonyos időpontban érvényes megállapítására adják meg a lehetőséget.

Az államról tisztán az ész alapján gondolkodót még az állambölcselek sorában is alig lehet találni. Vallási fanatizmus, osztályöntudat, világpolgári törekvés, nemzetiségi egyoldalúság, hazafias lelkesedés még a tudósokat is elragadják államtudományi rendszereikben. A művelt ember lelkivilágát a tanulás folytán keletkezett értelmi tényezők különböztetik meg az egyszerűbb embertől, kinek lelki világa telve van képzelmekekkel, hiedelmekkel s így érzelmi világa gazdagabb, de a művelt ember sem mentesítheti magát érzelmeitől, ha az államról van szó. Az állambatartozás lelki körülményeinek tisztázására vonatkozó kísérletnél éppen ezért egyforma tekintettel kell lenni a lélek értelmi és érzelmi tényezőire.

Akármilyen kísérleti mód választassék is azután az ember lelki világa bármely kis részének felderítésére, sohasem lesz az eléggé finom, hogy hozzásimuljon a lelki élet összetettségéhez, kiszámíthatatlanságához.

A lelki élet vizsgálatára csak egyetlen biztos út van: az *introspekció*, a kutató saját lelki életének biztos ismerete, az élmény lelki benyomásainak közvetlen leírása, az önmagunk lelkében támadó ismereteknek szavakkal való megrögzítése. Még a legképzettebb psychologus sem nyerhet biztos bepillantást más ember lelkébe.

Viszont az önmegfigyelés eredményeit csak akkor lehet teljes biztossággal elfogadni, ha azok szubjektív jellegükből kiemeltetnek, ami csak úgy történhetik meg, hogy általánosítatnak, azaz különböző körülmények közötti és az individuumok nagy tömegére vonatkoztatott érvényük azonossága is beigazoltatik.

Legyen bár a lélektani megállapítások végső alapja az intro-

spekció, a kutató ön lelke világába való elmélyedése, az önmegfigyelés eredményeit deszubjektívnálni kell, vizsgálva más lelkeket és a körülmények ellenőrzése alá vetve a szubjektív eredményeket.

Minden lélektani kísérlet kidolgozása maga is a kutató megelőző introspektív munkáját tételezi fel. A kutató saját lelkén próbálja ki a kísérletet először, s annak alkalmazásánál olyan eredményeket vár, más lelkekből, az egyéni lelki különbözőség határai között, mint aminők az övéből támadtak. A kutató saját lelkében végzett introspektív megállapítások hiányai megmaradván, a kísérletképen más lelkekre való alkalmazáskor, az eredmény annak megfelelően hiányos maradhat ugyan, de az introspectio immanens subjectivizmusából a kísérlet kiemeli a kutatót és az általánosításra biztosabb teret ad.

Az állambatartozás lélektani vizsgálatánál is az introspekció subjectiv megállapításainak általánossá tételét célozza a nagyobb számú individuum és a körülmények varietása között lefolytatott kísérlet.

Ha az asszociációs kísérleteket vesszük alapul, aminőkkel bőven találkozunk a kísérleti lélektanban, — akkor kétségtelen, hogy az állam szó is exponálható, melyhez bizonyos embertömeg egyedei részéről különböző fogalmak fognak kapcsolódni, mint első-, másod-, harmadrendű asszociációs fogalmak.⁸ Ki lehet terjeszteni ezt a kísérletet még az állami élet tényezőinek kifejezéseire is, mint *társadalom, nemzet, haza* stb., melyek mind igen alkalmasak asszociációs fogalmak kiváltására és azok előfordulási számából való következtetésre, hogy a kérdezett embertömeg alkotó egyedei lelkében mily környezetben élnek e fogalmak.

De minden ilyen szavakat exponáló és arra asszociációkat kereső lélektani kísérlet inkább a nyelvészet számára bír jelentőséggel, még az esetben is, ha az állami élet köréből vett fogalmakkal dolgozunk. Ha az egyénnek az államról való felfogását kívánjuk kísérleti lélektani úton vizsgálni, úgy nem asszociációs fogalmak kiváltására kell törekednünk, hanem az egyén lelkében élő, az államra vonatkozólag feltett kérdéshez kapcsolódó érzelmeivel kísért *véleményre*, mint amely legelőször jut kifejezésre, tehát a legáltalánosabban él az egyén lelkében.

Ha több embertől ugyanazt kérdezzük és ugyanannyi időt sza-

⁸ A kísérleti lélektanban széles mederben folytak a képzettársításra vonatkozó kísérletek. Valamely szónak nagyobb embertömeg előtt való exponálásával keresték az erre a szóra következő, az asszociációból folyó reakcióknak megfelelő szavakat és azokat csoportosították, mint leggyakoribb, másod-, harmadsorban előforduló fogalmi kapcsolatokat.

bunk, hogy minden esetben a kérdésre közvetlen következő első gondolatuknak adjanak kifejezést, úgy a feleletek sok esetben meg-egyezők lesznek.

Ha az államra vonatkozó kérdéseknek olyan sorozatát állítjuk már most össze, melyre való felelet adásával az egyén lelki világának úgy értelmi, mint érzelmi tényezői megnyilatkozhatnak és ha több embert kérdeziünk így ki, akkor a kapott feleletek csoportosításából képet alkothatunk valamely embertömeg bizonyos időpontban való felfogásáról az államról.

Az bizonyos, hogy lehetetlenség rendelkezni valamely állam minden egyes polgárának lelki világát visszatükrözőtető adatokkal, hanem csak az államalkotó társadalom minden osztályának és rendjének néhány tagjával. Ha ezekből az adatokból nem is lehet következtetni megdönthetetlen biztossággal az egész embertömeg államfelfogására, mégis az államba tartozás lelki tényezőiről a pusztán introspektív elmélyedés útján szerzett ismereteink általánosítására nincs más lehetőség.

III. Az állambatartozás tömeglélektani vizsgálatának módja.

1917. végén 2270 minden rendű és rangú magyar ember, 1928. elején pedig 80 egyetemi hallgató és 60 szociáldemokrata munkás feleletét gyűjtöttem össze a következő kérdésekre:

- I. Minek képzei az államot? Felfogása szerint mi az állam? Fejezze ki azt a gondolatát, amely akkor támad, ha az államra gondol.
- II. Mikor vette észre először, hogy az állammal kapcsolatba került, s írja le, hogy mily körülmények között történt ez?
- III. Hát a társadalommal mikor és hogy került érintkezésbe?
- IV. Gondol-e különbséget az állam és társadalom között?
- V. Mi a társadalom?
- VI. Érzi-e azt, hogy az államba tartozik?
- VII. Szereti-e a hazáját?
- VIII. Írja körül az okát, miért szereti, vagy miért nem szereti a hazáját?
- IX. Hányszor van hetenkint több emberrel együtt (társaságban, kórházban, korcsmában, gyűléseken, társas-kirándulásokon), s szeret-e gyűlésre járni?
- X. Képviselőválasztáskor szavazott-e már?
- XI. Neme (férfi, nő). Kora.

XII. Foglalkozása.

XIII. Iskolai képzettsége.

XIV. Vagyona, napi, heti, évi fizetése.

A nyolc főkérdésre 10 percen belül kellett megfelelni. Ahol lehetett, ott csoportos kikérdezés történt, amikor a kérdezettek üres lapra maguk írták a választ a számukra élőszóval feltett kérdésekre. Igen nagy természetesen az egyénenkint kikérdezettek száma, mely esetben kinyomatott kérdőívet maga a kikérdező töltötte ki az adott felelet alapján. (Az az eljárás, hogy a kitöltött kérdőív, kitöltés végett adassék át, eredményre nem vezetett, mert a feleletek ily esetben mindenféle forrásmunkák alapján adtak meg és mesterkéltységük nyilvánvaló volt. Ilyen feleleteket a feldolgozott anyagban figyelembe nem vettünk. Mintegy 250 ily módon kitöltött kérdőívet mellőztünk.)

A kérdésre adott felelet csakis úgy bírhat értékkel, ha az a kérdezett lelkének minden tépelődés, fárasztó gondolkodás nélküli, természetes megnyilatkozása. A kérdésekkel meg kellett mindig lepni a kérdezetteket. A kérdések előre való megbeszélése kizáratott. A rövid idő is, melyet a felelet adására szabtuk, azt célozta, hogy a kérdezett feleletül lelkében csakis a legáltalánosabban élő választ adhassa. Viszont válaszként vettük és következtetések levonására egységül elfogadtuk azt is, amikor a kérdezett kijelentette, hogy nem tud a kérdésre felelni. Ettől természetesen különbözik az az eset, amikor a kikérdezett kijelentette, hogy nem akar felelni, bár tudott volna. E körülményt szintén külön vettük figyelembe.

A kérdések fogalmazásánál állam, társadalom és nemzet mibenlétét nem csupán a pusztá fogalmi meghatározás formájában kívántuk kitudni az egyéni lélekből, hanem kérdéseink alkalmat adtak e kategóriákkal való érintkezésbe kerülése felől is a tájékoztatásra. Az államról és az állammal való kapcsolatba kerülésről feltett kérdésekre adott válaszok nagymértékben tisztultak akkor, amikor e kérdéseket feltettük a társadalomra nézve is. És itt a kérdések sorrendje nem véletlen, hanem céltudatosan egybeállított. Állam és társadalom között a különbség ismeretét a velök való kapcsolatba kerülés lelki átélésének megismerése alapján lehetett ezáltal kimutatni, másrészt a társadalom fogalmára vonatkozó ismeretet jobban megközelíteni.

Míg az államra és a társadalom fogalmára vonatkozóan feltett kérdések a per potentiam adott ismeretek kinyilvánítására nyújtottak alkalmat, addig a velök való kapcsolatba kerülés módjára nézve feltett kérdések per actum előállott ismeretek kinyilvánítására.

Az állam és társadalom tárgyismeretének e két komponensét felderítve az egyéni lélekben élő ész-nyomokon nyugvó ismeretek egész sora került elő; míg a hazára vonatkozóan feltett kérdésekre a lelkinyomon nyugvó, nemzethez tartozás tudata számára adtunk megnyilatkozási lehetőséget.

Az államba tartozás lelki alapjainak megismeréséhez szükségesnek tartott nyolc kérdésre adott válaszok rendezéséhez, különböző szempontokból való értékeléséhez a kikérdezettek életviszonyainak hat körülményét is nyilván tartottuk. Ezáltal foglalkozás, iskolai képzettség, vagyoni állapot, kor, társas hajlam és a politikai jogok gyakorlása tekintetéből minősíthettük a válaszokat. Minden irányban becses eredmények levonására nyílt ezáltal alkalom.⁹

IV. A kísérlet eredményei.

A mellékletben I—VIII. szám alatt közölt táblázatok az 1917-ben kikérdezett 2270 magyar férfi feleletei alapján készültek. A 80 egyetemi hallgató és 60 szociáldemokrata munkás feleleteiből készült táblázatok közzétételétől a kérdezettek kis száma miatt eltekintettünk és csupán a végső eredményekre hivatkozunk.

A táblázatokat rendre figyelembe véve az I., II. és VI. táblázatból az állam fogalmának induktív úton elérhető meghatározásai felől tájékozódhatunk. A III., IV. és V. táblázatból a társadalom fogalma felől kapunk induktív úton magyarázatokat. A IV. táblázat eldönteni látszik azt a kérdést, hogy van-e különbség állam és társadalom között. Az igenlő válaszok többsége erősen cáfol minden olyan elméleti felfogást, mely államot, társadalmat, nemzetet összekever és azonosít.¹⁰ A VII. és VIII. táblázat az állambatartozás érzelmi tényezőire vonatkozóan tartalmaz felvilágosítást és a hazaszeretet érzése felől tájékoztat.

A táblázatok alapján megállapíthatjuk:

1. a különbséget az állam tagjai és az állam alattvalói között;
2. a foglalkozás, műveltség, vagyoni helyzet, kor, társas hajlam, választójoggal bírás befolyását az állambatartozásra;
3. a magyar ember típusát az állambatartozás szempontjából.

⁹ 1928. nyarán gróf Teleki Pál Ónagyméltósága engedélye alapján a nyári cserkész táborozások alatt az ország különböző részein 5000 ember kikérdezését kíséreljük meg, melyet kiváló cserkész tiszteink hajtanak végre. E kísérlet eredményét „Az állambatartozás lélektana” című, immár több, mint tíz éve elfekvő, de lassankint mégis csak sajtó alá kerülő munkámban fogom közzétenni.

¹⁰ Így Kelsen: Allgemeine Staatslehre. (1925.) 321. p.

1. Az államba tartozók csoportosítása lélektani értelemben.

A lélektan általánosan elismert tétele, hogy az egyén lelki fejlődése folyamán az egyén életkörülményei, műveltsége, vagyoni helyzete, társas hajlama stb. szempontja szerint az egyén lelkében az értelmi, öntudatos akarati, vagy az érzelmi tényező jut vezérszerephez, de lehetséges, hogy egyik sem, és a lélek meddő marad. Így megkülönböztethető négyféle lelki típus: az intellektualisztikus, szentimentális, voluntarisztikus és passzív típusok.

Az államba tartozás lélektani analizálásánál a tömegelelektani kísérlet is igazolja, hogy nem lehet elvonatkoztatni az egyének ezen lelki típusaitól.

Az intellektualisztikus lelki típus embere az állambatartozásnak a fontolgató tudás szempontjából ad kifejezést, míg az érzelmi lelki típus embere a vak szeretet vagy gyűlölet szempontjából. Az akarati lelki típus embere indokoló módon fejezi ki felfogását az államról. A passzív lelki típusnak körét az állambatartozás szempontjából az azt nem tudó, nem érző emberek képezik.

Az egyéni lélek ezen típusai kihatnak az emberi együttélés formáira, de az egyéniség tulajdonságai érintetlenül fennmaradnak.

Az ember tudatvilága annyi részre és még egyre oszlik, mint ahányféle csoportba az ember tartozik. Az a még egy tudat, mely minden lehető csoporttudaton kívül létezik, az az emberre magára vonatkozó tudat, mely őt egyénné teszi.

Az ember különböző tudatvilággal, vagy érzelmektől eltelten foglal helyet egyes embercsoportokban, éppen lelki típusának, egyéniségének megfelelően. De végül is csak olyan embercsoportokba fog tartozni, amelybe tartozni akar s ha a körülmények kényszere sodorja őt valamely csoportba, úgy abba akarata ellenére kerül. Csak a passzív lelki típus embere játéka a körülményeknek.

Az egyéniség, az ember lelki típusával van adva. *Az ember élete, fejlődése folyamán azután lelki típusa, egyénisége, természetes következményként mértéke, határa lesz a különböző csoportokba s az államba tartozása minőségének és mélységének.*

Az államalkotó tömegek szervezett formában való kikristályosodásával a bele tartozó egyedek között különbség van tehát éppen az állambatartozásuk jellege és mértéke, foka szerint.

A tömegelelektani kísérlet igazolja azt, hogy az állam, alkotó egyedeit nemcsak mint alattvalókat foglalja magában. Az állam alattvalói és az állam tagjai között különbség van. Az államnak alattvalója mindenki, akik felett az állam hatalmát gyakorolja.

Viszont az államnak tagjaiként csak azok tekinthetők, akikben megvan az állambatartozás tudata, s kik e tudat alapján hűségükkel, képességükkel, életükkel is ha kell, készek az állam hatalmához és tekintélyéhez hozzájárulni.

Az állam *alattvalója* mindenki, az is, akinek az államba való tartozásáról semmiféle tudata nincs, de az is, aki az államba tartozni nem akar, aki megvonja támogatását az államalkotó tömegeből kialakult szervezettől, aki lerombolni kívánja ezt a szervezetet. A nemzetközi szocialista, anarchista, kommunista, hazaáruló az államban, de nem az államért él.

Az állam *tagja* viszont mindenki, akinek az államba tartozásáról olyan tudata van, mely azt szolgálni, szervezetét fenntartani kívánja, létének szükségességét elismeri. Ha igaz is az, hogy az emberi lélek pillanatról-pillanatra alkalmazkodik az élet ezer- és ezer viszonylatához és a lelki élet folytonos áramlatában (stream of consciousness, J a m e s), az államról való felfogás és gondolkodás is állandóan változó, úgy bizonyos az is, hogy ha az egyén az államban megtalálta a maga nyugalma és biztonsága, akkor azt fenn is kívánja tartani és továbbfejleszteni. Aki ezt nem találja meg, ami egyenlő azzal, hogy az államnak ellene irányuló, zavaró jelleget tulajdonít, az az hogy az államnak ellene irányuló, zavaró jelleget tulajdonít, az az ember az államot magát is rossznak tartja és szembefordul vele.

Az emberek az államot jónak, vagy rossznak tartják azon észrevévéseik és érzelmeik alapján, melyek akkor támadtak, amikor az állammal kedvező, vagy kedvezőtlen kihatású érintkezésbe kerültek. Az állam ilyenkor bizonyos benyomást gyakorol az egyéni lélekre, mely állandóan a tudatban marad. Az ész megfelelő fejlettsége szükséges ahhoz, hogy e benyomások kritikával fogadtassanak, helyesen ismertessenek fel és értelmeztessenek.

A 2270 kikérdezett közül 2·4% nem felelt a kérdésekre. A passzív lelki típusúak számíthatók ide. Az életkörülmények itt különös tekintetbe nem jönnek, hanem az idegalkat bír döntőjelentőséggel.

Az államot magát a kérdezettek közül rossznak tartotta 15% (I. tabella 27, 29—34, 39, 41—43 számú feleletek). Ezek nem is érzik azt, hogy az államba tartoznának. A kérdezettek 14·3%-a jelentette ezt ki (VI. tabella 6—8 sz. feleletek). A hazaszeretet érzése a kérdezettek 19%-ában nem volt meg (VII. tabella 6—10 sz. feleletek).

Az ily válaszokat adó egyének alattvalói lehettek a magyar államnak, de tagjainak nem mondhatók.

2. Az egyéni életkörülmények és az állambatartozás összefüggése.

Ha foglalkozás, műveltség, vagyoni helyzet, társas hajlam és választói joggal bírás szempontjából tekintjük az adott feleleteket, úgy az állam alattvalóiként megjelölt csoportbeliek túlnyomó része kisműveltségű, vagyontalan, 20—50 év körüli, szavazati joggal nem bíró, foglalkozás szerint legnagyobb arányban az ipari munkások közül való.

Viszont az állam tagjaiként, az állam tekintélyének fenntartóiként jelentkezők között foglalkozás szerint megkülönböztethetjük az államfenntartó laikus tömeget: földbirtokosokat, földmunkások túlnyomó részét, önálló iparosokat és kereskedőket. Azután megkülönböztethetjük az intellektuell tömeget, akik kutató eszükkel, mérve a helyzetet, tudományos szempontból ismerik el az állam létjogosultságát. Végül itt van az a szervezet, mely az államalkotó tömeg akaratának kifejezésre hozója, alkalmazója, végrehajtója és védelmezője, a hivatalnoki, tanítói, papi és katonai tömeg.

E csoportok egyénei mindegyikének tudata van állambatartozásáról s az állam uralmi helyzetének elismerői és előmozdítói. Az egyes csoportok egyéneinek az államról való felfogásából jellegzetes ideológia alakul ki, melyben összefoglalva lelhető fel az egész csoport tudata az államról, és elhelyezkedése annak fenntartása irányában. (I., VI., VII. tabella.)

A vagyoni állapotot tekintve az állambatartozás érzése egyenes arányban van a vagyon nagyságával. Minél nagyobb a vagyon, annál inkább van jelen az állambatartozás érzése. (VI., VII. tabella.)

A kort tekintve, az állambatartozás érzése egyenes arányban van a kor növekedésével. Minél idősebb korosztályt tekintünk, annál több egyénben él az állambatartozás és a hazaszeretet érzése. (VI. és VII. tabella.)

A társas hajlamot és a szavazati joggal bírást tekintve, nagyobb az állambatartozás érzése és a hazaszeretet azoknál, akik társas hajlamúságúak és szavazati joggal bírnak. (VI., VII. tabella.)

3. A magyar ember tipusa az állambatartozás szempontjából.

Az átlagember az államot emberek összességének s bizonyos területen lakó népnek tekinti, vagy intézménynek, szervezetnek. A 2270 kikérdezett közül 30% az előbbi, 33% az utóbbi választ adta. A 80 egyetemi hallgatóval végzett kísérletnél 54% tartotta az államot emberek összességének, s bizonyos területen lakó népnek. A 60 szociáldemokrata munkás közül ugyanígy nyilatkozott 49%.

Valóban e követelmények az állam létének elméleti alapjai is.

Az átlagember az államot vagy a sorozása, katonai szolgálata alkalmával veszi észre, így felelt 36%, vagy az iskolába kerüléskor, így válaszolt 27%. Egyetemi hallgatóknál természetesen az utóbbi válasz van túlsúlyban, 50%. A 60 szociáldemokrata munkásnál katonai szolgálatot jelölte meg 10%, az iskolát 20%, munkássá válását 10%.

Az állam és társadalom között különböztet 2270 ember közül 80%. Egyetemi hallgatóknál ez az arány 75%, a 60 szociálista munkásnál 70%.

Hogy mi a társadalom, ott igen nagy a véleménykülönbség. Az átlagembernek felfogását ezirányban határozottan nem állapíthatjuk meg. Ennek közvetlen folyománya, hogy az átlagember, nem is tudja, hogy a társadalommal mikor és hogyan került kapcsolatba. Ezt jelentette ki 79%. A 60 szociáldemokrata munkásnál ez az arány 50%. A főiskolásoknál a helyzet változott. Körükben társadalom fogalma alatt 55% az emberek együttélését érti boldogulásukért, s azzal való kapcsolatba kerülést 30% iskolai vizsga alkalmával vette észre.

Viszont az állambatartozását érzi az átlagember. Feltétlenül 70%, feltételesen 25%. Egyetemi hallgatóknál ez az arány 95%, a 60 szociálista munkásnál 88%.

A hazáját szereti az átlagember, így nyilatkozott 81%. Egyetemi hallgatóknál ez az arány 100%. A 60 szociálista munkásnál 65%.

És pedig azért szereti, mert itt született 47%, mert megvédi őt 18%. Egyetemi hallgatóknál ez az arány 12% és 50%. A 60 szociálista munkásnál 20% felelte azt, hogy itt született és 15%, mert magyarnak érzi magát.

V. Tömeglélektani kísérletünk és a politikatudomány.

Táblázataink szerint a feltett kérdésekre adott válaszok bizonyos tendenciát követnek. Azt, hogy a normálisan gondolkodó ember önmagától érzi, hogy a tökéletesebb állapot elérése a cél úgy az egyéni, mint az állami életben.

Táblázataink igazolják, hogy ha az állambatartozás tudata az egyén jellemétől függ, úgy az állami élet egészsége attól, hogy mennyiben vannak az egyénben rejlő ösztönös képességek kiegyenlítve, az önérdek helyébe a magasabb közösség iránti érzet helyezve.

Az állambatartozás érzése, miként ez a feleletekből kitűnik, azon törekvésen nyugszik, hogy az összességnek áldozatot hozhasson

112006

az egyes. Az állam hatalmának elismerése viszont az alá- és fölérendelés szükségességének elismerésén, a vezetők tisztelésén és az elismert tekintélyeknek való engedelmesség képzetén nyugszik.

Az állambatartozás érzése nélkül ma már állam nem állhat fenn. Lehetetlen elmélet az, mely szerint az állam csupán jogi egység, mechanizmus legyen és ne lelki egység.

Az állami rend éltető gyökere tagjai lelkivilágában van. Anélkül, hogy ez a gyökér állandó táplálékot kapjon, a modern állam csak vegetálni tud- inkább mechanizmus, mint organizmus, energia nélküli. A mai ember fő jellemvonása erős érdeke az államhoz való kapcsoltsága tekintetében. Az állam ma már nem valamely az egyéntől idegen, kivülről álló szervezet, hanem az egyént védő, az egyéni jogokat biztosító szervezet.¹¹

„Mentől több különbségnek bír az állam a saját irányának megtartása mellett helyet adni, annál jobban elérte öngondolatát“ — állapította meg a politikatudomány nagy mestere, C o n c h a Győző.¹²

Ezt az ő alaptételét igazoltuk tulajdonképpen akkor, amikor a tömeglélektani kísérlettel mutattunk rá arra a sokféleségre, ami az állambatartozást illetően az egyéni lelket előnti.

Vizsont belemélyedve a rendszerbe foglalt válaszok táblázatainak vizsgálatába, megállapíthatjuk azt, hogy állambatartozás ténye, az állambatartozás akaratában csúcsosodik ki. E praktikus akaratnak azonban motivumai vannak és e motivumok lehetővé teszik, hogy az *állambatartozás tudatára nevelni lehessen*. Tömeglélektani kísérletünk annak bizonyítékát is nyújtja, hogy formálni lehet a néplelket.

A neonacionalizmus nagyszerű programja elhangzott csonka hazánkban. Hogy minél diadalmasabb legyen megvalósulása, a helyes államfelfogásra való nevelés figyelembe vételére mutat tömeglélektani kísérletünk.

¹¹ Ide vág D u g u i t elmélete a társadalmi szolidaritásról, (Traité de droit public. p. 41, 44, 77.) és K r a b b e elmélete, hogy az állam az ember lelki erején, jogtudatán és érdekközösségen nyugszik (Modern Idea of the State. p. 41—46.)

¹² C o n c h a Győző: Politika, I. köt., 458. lap.

Táblázatok

Mi az állam?

foglalkozás szerint										műveltség szerint				vagyonai állapot szerint				kor (év) szerint				egyesületi életet, gyűlésezést		képviselőválasztáskor	
pap	tanító	tanár	bíró	közalkalmazott	nyugdíjas	katona, legénység	hivatásos katonatiszt	fégyenc	főiskolai	közép iskolai	elemi iskolai	nem járt iskolába	nagy vagyon	közép vagyon	kis vagyon	vagyontalan	20—30	30—40	40—50	50—60	szereti	nem szereti	szavazott	nem szavazott	
18	19	16	17	80	17	76	33	40	171	303	1415	375	53	407	721	1084	772	917	416	165	1983	287	1043	1227	
3	4	1				7	1	3	10	16	112	36	2	12	65	95	69	78	20	7	153	21	68	106	
1	1	3	1	22	1	3		5	16	26	45	31	3	24	48	65	58	53	18	11	124	16	70	70	
1	1	1	2	9				1	9	18	20		7	21	19	37	39	30	9	9	77	10	46	41	
1	1	1	2			3		1	5	12	72	10	2	11	32	50	33	41	16	9	86	13	37	62	
							1																		
2	1	4				2			11	10	60	20	9	31	26	15	33	33	9	6	62	19	50	31	
	3							2	2	26			2	11	17	20	5	15	19	11	50	29	29	21	
						6	6	4		8	80	21	4	19	38	48	42	39	19	9	108	1	56	53	
						12				4	61	16	1	4	34	42	16	42	15	8	79	2	30	51	
					4	12		1	3	10	85	30	2	17	49	60	34	59	21	14	122	6	58	70	
					3	3		2	8	20	46	8	6	24	37	7	26	28	17	3	68	6	55	19	
			1	2				2	14	1		8	3	9	3	8	9	6	5	2	18	4	5	17	
			1	2				4	4	3			2	4	1	4	4	3	2		11	4	7		
						7	2		5	9	49	6		6	28	29	11	21	23	8	57	6	30	33	
								2	2	3	34	6		4	21	21	8	19	15	4	44	2	22	24	
						4			10	12	14	5	1	1	30	30	6	15	18	4	41	2	12	31	
								11	10				1	10	18		2	17	10		29	29	29		
				10				1	1	10		9	1	14	6	18	14	5	2	9	18	3	21	17	
							3																		
								1												9	20		3	17	
									15	30	145	24	5	72	67	70	65	98	36	15	187	27	125	89	
	3		4	19	3	2	5	15	18	32	30	3	1	26	22	31	26	30	3	66	14	41	39		
			3				4	2	2	16	20	3	3	15	13	10	14	19	8	3	28	13	31	10	
4					4		3	5	9	15	4	2	4	14	15	15	11	15	7	33	11	15	18		
4							1	4	23	1				10	15	9	9	16		14	11	8	17		
									1	1				4	4	1	2		5	2	2	3	5		
									18	30				15	22	31	26	30	21	3	66	14	41	39	
									2	16	20	3	3	15	13	10	14	19	8	3	28	13	31	10	
									5	9	15	4	4	14	15	15	11	15	7	33	11	15	18		
									23	1				10	15	9	9	16		14	11	8	17		
									1	1				4	4	1	2		5	2	2	3	5		
									4					10	15	9	9	16		14	11	8	17		
									1	1				4	4	1	2		5	2	2	3	5		
									11	10		9	1	14	6	18	14	5	2	9	18	3	21	17	
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18		2	17	10		29	29	29		
									1	1				10	18										

II. kérdés: Mikor vette észre először, hogy az állammal

Felelet		Kikérdezettek megoszlása:																
		Összesen																
			%	f	ldbirtokos	földmunkás	bányamunkás	önálló iparos	ipari munkás	önálló kereskedő	kereskedő segéd	közlekedési alkalmazott	magán alkalmazott	napszámos	cseléd	mérnök	orvos	üggyvéd
2270	100	649	598	20	101	303	49	32	57	22	37	21	20	18	22			
1	Sorozáskor	774	34·1	212	249		31	127	18		9	19	6	18	11	2	1	1
2	Iskolába kerüléskor	498	22·0	193	101	10	22	44	8	1	13	8				7	6	12
3	Adófizetéskor	404	18·0	201	94		29	8	11		10	3				5	7	9
4	Születésekor	192	8·5	38	90	2			21			9	1	2	5			
5	Amikor mester lett; segéd lett; felszabadult	74	3·2				11	36	9	18								
6	Amikor betegpénztári segítyt kapott	29	1·2			2		13					14					
7	Sztrájk alkalmával	19	0·8			3		16										
8	Mikor hatósággal került szembe	17	0·7		12			4				1						
9	Mikor külföldről haza jött .	16	0·7	1			4	1	1	1						3	2	
10	Mikor hadi munkán az állam fizette	13	0·6					13										
11	Elítéltetése alkalmával ...	19	0·8															
12	Amikor kitüntetést kapott	14	0·7	1														
13	Amikor választójogot „	11	0·4		1		1	4		2	1	1						
14	Amikor hivatali esküt tett .	6	0·26															
15	Mikor politikával kezdett foglalkozni	6	0·26						1							2	2	
16	Mikor újságot kezdett olvasni	4	0·18				1		1	1		1						
17	Gyűjtés alkalmával a baza részére	1	0·05															
18	Mikor a mentők megmen-tették	1	0·05												1			
19	Mikor a bibliát megismerte	1	0·05										1					
20	Mikor a nagy drágaság jött	1	0·05											1				
21	Mikor valami rossz érte és az állam volt az okozója	1	0·05													1		
22	A milléniumkiállításkor .	1	0·05			1												
23	Nem felelt	53	2·3	1		1			2							1	1	
24	Nem tudja	115	5·0	2	51	3		16			4	2	9	3				

kapcsolatba került? Mily körülmények között történt ez?

foglalkozás szerint								műveltség szerint				vagyonai állapot szerint				kor (év) szerint				egyesületi élettel, gyűlésességet		képviselőválasztáskor		
pap	tanító	tanár	bíró	közalkalmazott	nyugdíjas	katonai, legénység	hivatásos katonatiszt	fényenc	főiskolai	közép iskolai	elemi iskolai	nem járt iskolába	nagy vagyon	közép vagyon	kis vagyon	vagyontalan	20—30	30—40	40—50	50—60	szerepi	nem szerepi	szavazott	nem szavazott
18	19	16	17	80	17	76	38	40	171	303	1415	375	53	407	721	1084	772	91	416	165	1983	287	1043	1227
4	1	4	1	24	39	3	9	36	95	552	91	7	96	220	450	408	221	25	20	692	82	278	496	
11	8	5	13	24	10	3	5	51	103	344	78	6	81	241	170	192	238	56	12	155	43	30	189	
		1		18	3			56	40	231	78	34	155	80	125	34	206	110	54	378	26	25	152	
		1	2	4	1			17	16	69	90	3	11	56	122	37	41	53	61	153	39	56	136	
									2	63	9	3	9	20	42	13	16	9	65	9	39	35		
										11	18			5	24	3	14	9	3	26	3	6	23	
										15	4			8	11	9	10	3	19	19	7	7	12	
									3	1	4		2	11	3	5	8	2	15	10	1	3	14	
		3							9	4	4					2	11	3	15	7	15	1	1	
							19			10	3				9	3	10			12	1	2	11	
										14	5				4	4	7	3		11	8	3	15	
										10	3				5	3	10			13	1	2	6	
										14	3				3	2	7	3		11	8	3	15	
										10	3				3	3	7	3		13	1	8	6	
										9	3				2	3	7	1		11	1	11	6	
										9	3				3	3	6	5		11	1	11	1	
										1	1				3	5	5	1		5	1	5	1	
										1	1				3	5	5			5	1	5	1	
										2	3				1	3	3			6	1	6	1	
										4	3				3	3	3			4	1	4	1	
										1	1				1	1	1			1	1	1	1	
										1	1				1	1	1			1	1	1	1	
										1	1				1	1	1			1	1	1	1	
										1	1				1	1	1			1	1	1	1	
										1	1				1	1	1			1	1	1	1	
										1	1				1	1	1			1	1	1	1	
3	4			4	2	20	18	9	1	21	8	23	1	16	9	28	6	41	6	36	17	6	47	
				4	8			4	3	11	56	45	1	6	31	77	35	46	31	69	46	31	84	

III. kérdés: Hát a társadalommal

Felelet

Kikérdezettek megoszlása:

	Összesen		Kikérdezettek megoszlása:													
	%		f	f	bányamunkás	önálló iparos	ipari munkás	önálló kereskedő	kereskedő segéd	közlekedési alkalmazott	magán alkalmazott	napszámos	cseléd	mérnök	orvos	üggyéd
	2270	100	649	598	20	101	303	49	32	57	22	37	21	20	18	22
1 Mikor megszületett	248	10·9	87	70	1	9	6	7	1	1	2	1	2		9	
2 Mikor az iskolából kikerült..	176	7·7	114	17		11	3	4			3				4	
3 Mikor beírták az iskolába...	92	4·1	46	15		7		1							1	
4 A falujában	36	1·5			1	2	14	1	3	9						
5 Mikor megházasodott	37	1·6	7	16		6	3			1		3	1			
6 A szülői háznál tett látogatások alkalmával	18	0·8	3	11								2	2			
7 Mikor 25—26 éves korában önállóan kezdett gondolkozni	1	0·05		1												
8 Mikor szövetkezeti tag lett	8	0·35		8												
9 Mikor szakszervezetbe lépett	19	0·85					19									
10 Mikor első zsebmetézését elkövette	1	0·05														
11 Amikor az állammal	200	9·0	29	22	3	10	61	9	8	10	4			3	4	
12 Szorosabban nem jött vele érintkezésbe	62	2·7	14	30	1	3	3	1	1			3	2			
13 Kerülte a társadalmat	44	1·9	2	9	1		24			1						
14 Nem felelt	53	2·3	1			1		2						1	1	
15 Nem tudja	1275	56·2	346	399	14	52	170	24	19	35	13	28	16	14	8	

IV. kérdés: Van-e különbség az

1 Van különbség	1621	71·4	352	441	4	63	131	27	17	46	17	21	5	18	15	18
2 Csekély különbség van ...	94	4·2	31	27		10	8	11		1						
3 Nincs különbség	309	13·6	11	79	16	18	142		15	2	4			1	2	
4 Nem felelt	53	2·3	1			1		2						1	1	
5 Nem tudja	193	8·5	54	51		9	22	9		8	1	16	16			

mikor került kapcsolatba ?

foglalkozás szerint										műveltség szerint				vagyonai állapot szerint				kor (év) szerint				egyesületi életet, gyűlésezést		képviselő-választás korszak	
pap	tanító	tanár	bíró	közalkalmazott	nyugdíjas	katoná, legénység	hivatásos katonatiszt	fegyenc	főiskolai	közép iskolai	elemi iskolai	nem járt iskolába	nagy vagyon	közép vagyon	kis vagyon	vagyontalan	20-30	30-40	40-50	50-60	szerelet	nem szerelet	szavazott	nem szavazott	
18	19	16	17	80	17	76	38	40	171	309	1415	375	53	407	721	1084	772	917	416	165	1983	287	1043	1227	
8	9	4	11	10	5	1	9	3	41	64	141	2	10	72	85	81	95	83	34	36	234	14	155	93	
2	1	2	3	6	2	5	7	1	19	61	96	2	20	44	77	35	104	59	11	2	168	8	106	70	
					1	5			15	32	45	5	1	34	37	20	70	18	4		84	8	44	48	
						5				2	29	10	1	8	9	19	8	27	2	3	33	3	6	30	
										1	26										36	1	8	29	
											12	6		2	6	10	11	7			18		5	13	
											1										1			1	
											5	3									8		4	4	
										17	2										19		4	15	
											1											1		1	
									39	43	113	5	7	38	59	96	93	54	46	7	168	32	171	29	
										1	54	7													
										4	40	3		13	11	38	29	21	7	5	11	51	15	47	
									4	1	21	8		6	8	30	9	5	9	21	5	39	15	29	
									9	1	21	8	23	16	9	28	6	41	6		36	17	6	47	
8	9	9	2	32	9	31	4	21	55	84	827	309	19	173	408	675	310	579	295	91	1162	113	504	771	

állam és társadalom között?

18	16	11	15	80	17	50	20	18	155	206	1047	213	54	335	612	620	559	619	256	75	1453	171	70	913
	3	3							4	45	45			36	26	32		18	40	26	78	16	42	52
		2	2			6			11	37	214	47	4	20	68	217	161	157	46	45	58	51	201	108
						20	18		9	21	8	23		16	9	28	6	41	6		36	17	6	47
									7	101	92				6	187	46	80	48	19	161	32	86	107

V. kérdés: Mi

Felelet		Kikérdezettek megoszlása:															
		Összesen	%	földbirtokos	földmunkás	bányamunkás	önálló iparos	ipari munkás	önálló kereskedő	kereskedő segéd	közlekedési alkalmazott	magán alkalmazott	napszámos	cseléd	mérnök	orvos	ügyvéd
1	Emberek társasága	295	13·4	151	26		24		14		13	1				4	4
2	Különböző társaságok, testületek, egyesületek	193	8·5	133	7		14		11	2	5	3				3	
3	Emberek összesége	61	2·6	22	11											4	3
4	Különböző hivatalu emberek	48	2·2	27								1				2	4
5	Egymással megférő emberek	108	4·8	51	27				1		1					3	
6	Egyenlő érdekű emberek ..	62	2·6	37				1								5	9
7	Egymást segítő emberek ...	73	3·1	17	30		11	1			4						
8	Egymást felkaroló emberek .	50	2·2	16	21		2	1			3						
9	Tisztességes, dolgozó lakossága az országnak	13	0·6					13									
10	A termelő lakosság	12	0·5		11								1				
11	Barátság, látogatás	2	0·09		2												
12	Egymással szemben szolidaritást vállaló emberek ...	1	0·05														
13	Érdekekhez alkalmazkodó emberek szervezete	2	0·09														
14	Békes együttélés	5	0·2	5													
15	A társadalomban nagyobbak igyekszünk látszani	1	0·05				1										
16	A család	29	1·2	22	2												
17	A felső osztály	27	1·1		4			23									
18	Az urak	16	0·7		2			14									
19	Osztályharc	9	0·4					9									
20	Zavar	94	4·1	7	79						3						
21	Sokféle vélemény	73	3·5	6	59						3						
22	Nem egységes	26	1·1	2	23												
23	Különböző részekből áll ..	22	0·9		18			2				1	1				
24	Külömbőség van benne : szegény és gazdag szerint	66	2·8	20	18	1		19		1					1		
25	Nem tart el bennünket ...	21	0·9		18					1		2					
26	Összhangtalanság	2	0·09														2
27	Pénz, érdek, üzlet	1	0·05				1										
28	Rosszra visz	1	0·05		1												
29	Csal	1	0·05									1					
30	Az, ami az állam	301	12·2	11	79	16	18	30		15	2	4			1	2	4
31	Az állam nagyobb, megvédi a társadalmat	82	3·5	18	29			2	11	1		1					
32	Az állam hivatalos, a társadalom magán	21	0·9	1	10			2	1	2		2					
33	Akik nem kapnak fizetést az államtól	31	1·3	5	19						1	3	1	1			
34	Akik az államon kívül élnek.	49	2·2	7	11				19		1	1		2			
35	Az állam a csontváz, a társadalom a hus	1	0·05										1				
36	Nem felel	53	2·3	1			1		2						1	1	
37	Nem tudja	418	19·5	89	98	3	25	59	19	11	18	6	29	19	1	1	

VI. kérdés: Érzi-e, hogy

Felelet		Kikérdezettek megoszlása:															
		Összesen	%	földbirtokos	földművelés	bányamunkás	önálló iparos	ipari munkás	önálló kereskedő	kereskedő segéd	közlekedési alkalmazott	magán alkalmazott	napszámos	cseléd	mérnök	orvos	ügyvéd
1	Érzi.....	1667	73·4	581	514	14	91	92	33	29	40	17	28	18	18	14	19
2	Amióta tehet érte valamit: érzi.....	110	4·9	43	40		6	7	9						1	2	2
3	Most érzi, azelőtt nem.....	21	0·9	4	5			11		1							
4	Érzi, mert függ tőle.....	36	1·6								2						
5	Érzi, mert szabadságától megfosztotta.....	57	2·6														
6	Kényszerhelyzetből érzi.....	168	7·4	17	7		2	99	5	1	11	3					1
7	Sajnosan érzi.....	4	0·2	1				3									
8	Nem érzi, nem tudja.....	154	6·7	2	32	6	1	91		1	4	2	9	3		1	1
9	Nem felelt.....	53	2·3	1			1		2						1	1	

VII. Szereti-e

1	Szereti.....	1671	73·6	624	418	8	99	53	35	28	52	10	17	12	17	16	20
2	Jobbanszeretné, ha megadná, ami kell.....	24	1·1		5	2		10			2	3	1	1			
3	Mikor külföldön volt, szerette most nem.....	14	0·6				1	3	4	2		2			1		1
4	Néha szereti, nem mindig..	39	1·7	14	2			11	7			2		1			
5	Nem mondhatja, hogy szereti	38	1·7	10	6			12	1	4		3		1	1		
6	Nem szereti.....	153	6·7		67	6		59		7	3	2	6	2			1
7	Számára az egész világ a haza, mást nem ismer..	117	5·1		26	3		81					5	2			
8	Csak a faluja a haza, azt szereti, mást nem...	81	3·5		70			4					4	3			
9	Ha az állam és a haza egy, akkor nem szereti.....	23	1·1					20		1			2				
10	Nincs hazája.....	57	2·6		4	1		50					2				
11	Nem felelt.....	53	2·3	1			1		2						1	1	

az államba tartozik ?

foglalkozás szerint										műveltség szerint				vagyonai állapot szerint				kor (év) szerint				egyesületi élettel, gyűlésrészvételt		képviselőválasztásokról	
pap	tanító	tanár	bíró	közalkalmazott	nyugdíjas	katona, legénység	hivatásos katonatiszt	fényenc	főiskolai	közép iskolai	elemi iskolai	nem járt iskolába	nagy vagyon	közép vagyon	kis vagyon	vagyontalan	20-30	30-40	40-50	50-60	szerezeti	nem szerezeti	szavazott	nem szavazott	
18	19	16	17	80	17	76	38	40	171	309	1415	375	53	407	721	1084	772	917	416	165	1983	287	1043	1227	
15	18	16	17	41	15	21	16		133	205	997	332	44	327	589	707	594	628	336	128	1504	163	837	830	
									9	32	67	2	9	9	25	47	16	30	35	29	94	16	57	51	
		1			2	3	3		6	28	2			1	3	17	14	7		18	3	3	18		
				25										7	25	4	5	12	17	2	31	5	29	7	
						32	1	24		1	53	3		1	26	30	36	20	1		48	9	14	43	
1				14			7		19	17	128	4	5	24	31	108	66	91	9	2	142	26	48	120	
										1	3			1	3	3	1				2	2	2	4	
2						20	18	9	3	2	138	11		2	12	140	32	107	11	4	108	46	43	111	
									1	21	8	23		16	9	28	6	41	6	36	17	6	47		

a hazáját ?

18	19	16	17	78	17	56	20	31	153	251	1035	267	49	351	629	632	525	684	331	131	1519	152	888	785
										1	20	3			6	18	6	9	9		6	18	19	5
									2	6	6		2	3	6	3	6	5	3		2	12	8	6
				2					6	16	16	1	6	15	5	13	21	15			31	8	24	15
									3	12	21	2	1	12	12	13	21	17			31	7	21	17
									1	2	116	34			24	129	64	42	31	16	141	12	25	128
											95	22			10	107	60	31	19	7	92	25	26	91
											62	19			16	65	26	35	9	11	55	26	14	67
											23					23	4	17	2		19	4	3	20
						20	18	9	1	21	8	23		16	9	28	6	41	6		51	6	9	46
																					36	17	6	47

VIII. kérdés: Miért szereti

Felelet		Kikérdezettek megoszlása:															
		Összesen	%	földbirtokos	földmunkás	bányamunkás	önálló iparos	ipari munkás	önálló kereskedő	kereskedő segéd	közlekedési alkalmazott	magán alkalmazott	napszámos	cseléd	mérnök	orvos	ügyvéd
1	Mert itt született	610	26·8	93	154	9	19	45	7	8	16	5	8	3	7	6	4
2	Mert szeretni kell	145	6·3	30	35	4		27	1	2	9	2	4	1			
3	Mert megvéd.....	39	1·7	1	19		2						2	1			
4	Biztosítja a jövőt	14	0·7		3					4			1				
5	Mert kenyeret ad	36	1·5		16		8				2		2	1			
6	Mert nem lehet mást szeretni	27	1·1	3	11								2				
7	Mert a hazaszeretet érzése megvan benne	28	1·1		6				1			1					
8	Mert itt érzi magát a leg- jobbban	179	7·6	60	74		6	20		2	9	1		1		3	
9	Mert az állam rendelkezik vele	186	8·3	86	21		9				11					4	
10	Mert itt van a vagyona	131	5·8	87			19		19					2	1	3	
11	Mert jogot ad	24	1·1	18	2		1									3	
12	Mert hozzátartozói itt vannak	101	4·4	16	40	1		33		3	1		2	3	2		
13	Itt könnyebben tud dolgozni	33	1·4		12		1	11		1		5	2	1			
14	Mert itt tartózkodik	61	2·6	8	11	2	1	19	4	5	2	3	1	1	1	4	
15	Az ősök leszármazása miatt	41	1·9	31			5										
16	Hazafias nevelésénél fogva.	58	2·5	38	2		12	2									
17	Szereti, mert olyan, mint az édesanya	12	0·5		10								1				
18	Gyermekévek szép emlékei miatt	31	1·3	5	20							3	2				
19	Nem tudja megmagyarázni, miért szereti.....	55	2·4	21	7		10	5	3	3		2		1		3	
20	Szereti, mert reméli, hogy úgy fog fejlődni, ahogyan akarja	3	0·13		3												
21	Csak a faluját szereti	140	6·1	17	84		9	14				9	6				
22	Csak a szűkebb ember- csoportot szereti	41	1·8	2	7	1		24		4	1	1					
23	Csak a családját szereti ...	69	2·9	5	21	2	3	30		1	2	2	1		1	1	
24	Csak a magyar kulturát sze- reti, az államot nem	18	0·7	9			1	2	2			1		1	1		
25	Csak a megszokás miatt sze- reti a hazát, az államot nem	19	0·8	9			1	3	2	1		2			1		
26	Mikor külföldön volt, szerette, most nem	14	0·6				1	3	4	2		2		1		1	
27	Ha az osztrákról van szó, szereti a hazát.....	7	0·32		7												
28	Ha csak az állam parancsol, a haza nem, akkor szereti	1	0·05		1												
29	Nem szereti, mert nem nyújt semmit	80	3·52		19	1		58				1		1			
30	Nem, mert mindent követel, de semmit sem ad	12	0·5		3			9									
31	Nem, mert folyton tüntet	1	0·05										1				
32	Lehet szeretni azt is, aki gyűlöl bennünket	1	0·05		1												
33	Nem felelt	53	2·3	1			1		2					1	1		

vagy miért nem szereti hazáját ?

foglalkozás szerint										műveltség szerint				vagyonai állapot szerint				kor (év) szerint				egyesületi életet, gyűlésezést		képviselő-választás kör	
pap	tanító	tanár	bíró	közalkalmazott	nyugdíjas	katona, legénység	hivatásos katonatiszt	fegyenc	főiskolai	közép iskolai	elemi iskolai	nem járt iskolába	nagy vagyon	közép vagyon	kis vagyon	vagyontalan	20—30	30—40	40—50	50—60	szereti	nem szereti	szavazott	nem szavazott	
18	19	16	17	80	17	76	38	40	171	303	1415	375	53	407	721	1084	772	917	416	165	1983	287	1043	1227	
14	9	6	11	24		31	14	17	63	82	393	72	9	48	160	293	261	190	88	41	524	86	263	347	
4				1	1	15		9	6	11	109	19		9	45	91	40	50	38	17	126	19	50	95	
				2	14					10	24	5			16	23		10	13	16	39		15	24	
		5		5	2				6	7	8	4		6	8	8		4	8	2	14		5	9	
	4	2				1	6		6	6	12	3		10	8	9	5	10	5	7	27		15	12	
	3					5		9	2	5	17	4		6	6	16	7	8	6	7	28		13	15	
									9	12	87	71	4	19	106	50	68	102	9		17	8	108	71	
				47		4		4	26	49	107	4	2	60	105	19	159	85	42		159	27	141	45	
								1	17	34	80		19	39	73		27	45	48	11	16	15	104	27	
									3	4	17			6	18		10	14			24		24		
									5	2	51	43		8	13	80	16	28	39	18	92	9	30	81	
									1	1	17	14		1	3	29	29	3	1		33		5	28	
									6	8	44	3		16	12	32	18	27	10	6	50	11	30	31	
									7	10	24		8	15	18		2	19	13	7	41		34	7	
									4	7	47		4	13	30	11	37	21		58		44	14		
1									1		10	1			7	5		8	3	1	12		6	6	
									1	3	22	5		1	10	20	5	16	6	4	31		10	21	
									5	9	37	4		14	19	22	31	24			41	14	26	29	
											3				1	2	3				3		1	2	
	1								1	6	84	49		5	14	121	34	39	48	19	121	19	29	11	
									1	2	30	8	1	2	8	30	18	23			19	22	9	32	
									2	4	43	20	2	7	10	50	21	39	9		60	9	14	55	
				1					2	6	11		4	5	7	2	7	11			16	2	12	6	
									1	4	14		1	5	9	4	11	8			15	4	9	10	
									2	4	8		3	2	2	5	6	8			12	2	8	6	
												4			1	6			5	2	7		4	3	
												1				1	1				1		1		
												65	15			14	66	34	27	19	61	19	11	69	
												11	1			12	6	6			11	1	3	9	
												1				1					1	1	1	1	
												1					1				1	1	1	1	
						20	18	9	1	21	8	23		16	9	28		6	41	6	36	17	6	47	

TARTALOM-JEGYZÉK

	Oldal
Az állambatartozás vizsgálata tömeglélektani alapon	3
I. Az állambatartozás lélektani értelmezése	7
II. Az állambatartozást felderítő lélektani kísérlet lehetősége	8
III. Az állambatartozás tömeglélektani vizsgálatának módja	11
IV. A kísérlet eredményei	13
1. Az állambatartozók csoportosítása lélektani értelemben	14
2. Az egyéni életkörülmények és az állambatartozás összefüggése ...	16
3. A magyar ember típusa az állambatartozás szempontjából	16
V. Tömeglélektani kísérletünk és a politika-tudomány	17
Táblázatok	19—52

112006

z